

והדליקו נרות בחצרות קדשין

אוסף ענינים נפלאים בעניני ודיני חנוכה והדלקת המנורה שנקבעו זכר להדלקת המנורה בבית המקדש, אוצר בלום בהלכה ואגדה משמנה של תורה

א

אסור להשתמש לאורה

בגמ' מס' שבת (דף כ"א) נר חנוכה אסור להשתמש לאורה.

בטעם הדבר כתב רש"י (ד"ה לאורה) שיהא ניכר שהיא נר של מצוה, וכ"כ הרא"ש (סי' ו'), אבל הבעל המאור (דף ט' ע"א בדפי הרי"ף) כתב הטעם כיון שהם זכר לנרות ולשמן של היכל, ולכן אסורות בהנאה כל עיקר, וכ"כ הרשב"א (ד"ה אמר ר' ירמיה), וכ"כ הר"ן (שם), והלבוש (או"ח סי' תרע"ג סע' ב') הוסיף ביאור לזה, כיון שע"י נס שנעשה במנורה תקנוה, עשאוה כמנורה שאין משתמשין בה כלל, שהרי לפני היתר עומדת בהיכל מקום שלא ראו בני אדם את אורה. עכ"ל, ועי' בפני יהושע (שם) שכתב לבאר דרש"י מ"אן בזה, דאם כן היה להם לתקן להדליק בשמן זית דווקא.

ובחידושי מאירי (דף כ"א). ובשאלת יעב"ץ (ח"א סי' ד') וחכמת שלמה (סי' תרע"ג) תמהו על הבעל המאור ממשנה מפורשת בסוכה (גג.) שהיתה אשה בוררת חיטים לאור שמחת בית השואבה, ומוכח שמותר להשתמש לאור של קודש.

ותירצו על פי הגמ' בפסחים (דף כ"ו.) דמבואר דקול מראה וריח אין בהם משום מעילה, אבל איסורא איכא, על כן וודאי שלא נהנו מאור שמחת בית השואבה, אלא כוונת המשנה שהאור היה גדול כ"כ עד שהיתה האשה יכולה לברור חיטים, אכן לא ביררה ממש, עיי"ש.

ב

הדלקה עושה מצוה

איפסקא הילכתא בשלחן ערוך (סי' תרע"ה סע' א') 'הדלקה עושה מצוה', ובטעם הדבר כתב ברש"י (שבת כב: ד"ה אי הדלקה עושה מצוה) 'כדאשכחן במנורה', ע"כ.

ג

להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת

נוהגים להדליק נר חנוכה בבית הכנסת, כמבואר בשו"ע או"ח (סי' תרע"א סעי' ז') אף שמעיקר הדין אין חיוב להדליק כי אם בבית שדר בו, וכתב בספר המנהיג (הל' חנוכה אות קמ"ח) נהגו כך משום שהנס היה בבית המקדש, ועושים כמו כן בבית מקדש מעט בגולה לפרסם הנס לפי שכולם מתקבצים שם.

ד

בבית הכנסת מדליקין בדרום

בשו"ע או"ח (סי' תרע"א סעי' ז') מצוה להניחו בטפח הסמוך לפתח, ובבית הכנסת מניחו בדרום, והטעם מבואר בטור או"ח (סי' תרע"א סעי' ז') דמדליקין המנורה בבית הכנסת בדרום, זכר למנורה במקדש שמקומה בדרום.

ומרן החתם סופר (בשו"ת או"ח סי' קפ"ו) דן בזה בארוכה, ובסיום דבריו כתב "דבכל קהילות גדולות שעברתי וכו' והמנורה עומדת בדרום בית הכנסת והמדליק עומד אחוריו לדרום ופניו לצפון ומתחיל מימינו שהיא הנר הסמוך לארון הקודש, משא"כ אי היה מתחיל כשפניו לדרום ואחוריו לצפון והי' מתחיל מימינו הי' הנר הראשון אותו שרחוק מארון הקודש, ומצינו בזה קפידה בבית המקדש", (ועי' בשו"ת דברי ישראל להגר"י וועלץ ז"ל, ח"א סי' רי"א).

ה

בבית הכנסת מדליקין גם בבוקר

טעם המנהג להדליק בבית הכנסת גם בבוקר, מבאר בשו"ת בנין שלמה (סי' נ"ג) לפי דעת הרמב"ם (פ"ג מהל' תמידין ומוספין הל"ב) דגם בבוקר היה צריך להדליק נרות המנורה אם מצאן כבויות, ועל זה כתב קרא בבוקר בבוקר בהטיבו את הנרות, ולפי"ז הלא היה ניכר הנס גם בבוקר בעת הטבה, דלא היה בו להדליק רק ליום אחד והדליקו בו שמנה ימים, והא דאין מדליקין בבית בבוקר, היינו משום דביום ליכא פרסומי ניסא כלל דשרגא בטיהרה מאי אהני, אבל בבהכ"נ דהוא מקדש מעט שפיר נכון להדליק גם בבוקר, כדי לעשות זכר לנס דהטבה.

ובאור שמח (פ"ג מהל' חנוכה) מיישב ג"כ אמאי לדעת הרמב"ם אין מדליקין בחנוכה גם ביום כמו שהדליקו בבית המקדש, משום דשרגא בטיהרה מאי אהני, וכן מתרץ בס' בתי כהונה (פי' על הסמ"ג נדפס תק"א) .

ו

שמן זית מצוה מן המובחר

הרמ"א באו"ח (סי' תרע"ג סעי' א') כתב: שמן זית מצוה מן המובחר להדלקת נר חנוכה, ובטעם הדבר כתב האורחות חיים (הל' חנוכה אות ז') שבו היה הנס, וכ"כ המאירי (שבת כ"א.) וכן העתיק הלבוש (סעיף ב') והחיי אדם (כלל קנ"ד סעיף ח).

ומצינו הערה נפלאה בספר משנת יעקב להגאון מקאפיש זצ"ל (סי' תרע"ג אות ג') דלפי מה שכתב הפני יהושע (שבת כ"א.) דמעיקר הדין לא הוצרכו לכל הנס של חנוכה, דהרי קיי"ל טומאה הותרה בציבור, וכל הנס הי' רק משום חיבת המקום להודיע חיבת המקום עליהם, א"כ מסתבר לומר שלא ידליקו בשמן זית שהיא טמא, דהרי שמן הוא מהמשקאות המקבלים טומאה כמבואר ברמב"ם (הל' טומאת אוכלין פ"א ה"ד), נמצא דיש מעלה בשאר שמנים דטהור, והוה דומיא דמנורה דהקפידו אטהרה, וצ"ע.

ז

מדליקין ואח"כ מבדילין

נחלקו האחרונים בסי' תרפ"א (סעיף ב') בזמן הדלקת נר חנוכה במוצאי שבת, דעת המחבר והרמ"א שמדליקין נר חנוכה ואח"כ מבדילין, ודעת הט"ז (שם) שמבדילין ואחר כך מדליקין.

בשו"ת דברי ישראל (להגר"י וועלץ ז"ל סי' ה') הביא שמרן החתם סופר זללה"ה נהג כשיטת המחבר והרמ"א להדליק קודם הבדלה, והביא על זה טעם נחמד מספר הלכה למשה (ח"א סי' קע"ז) דיהיב טעמא דהכי שפיר טפי להדליק קודם הבדלה, שהרי נר חנוכה היא זכר למנורה כמ"ש הר"ן דמשו"ה אסור להשתמש לאורה, והדלקת נרות המנורה דוחה שבת, כמ"ש הרמב"ם (בפ"ג מהל' תמידין ומוספין) והיינו ע"כ ההדלקה של סוף היום דשבת כדמוכח בפ"ז דיומא שהדלקת המנורה היה

מעבודת הכה"ג ביוהכ"פ, וא"כ אי מדליקין קודם הבדלה עושין בזה קצת זכר
לנרות דמנורה שהדלקתה היה דוחה שבת, ודו"ק.

ח

להדליק בשתי ידיים

בשו"ת תפארת נפתלי (או"ח סי' מ"ט) האריך לבאר מנהגו שנהג בעת הדלקת נר חנוכה
להדליק בשתי ידיים, וכתב לבאר דבכל מצוה שצריכים לעשות ביד ימין דווקא,
מפורש בשו"ע שפסול בשמאל, כמו לולב ואתרוג, לולב בימין דווקא ואתרוג
דווקא בשמאל, כוס ברהמ"ז דווקא בימין, ועבודה בימין וכיוצא בו, ומובן ממילא
דבסתם היכא שאינו מפורש בימין, שתי ידיים זוכות במצוה, ומי יוכל להפקיע
הזכות מיד שמאל.

אמנם מפקפק שם בזה, שהרי הכהן כשהי' מדליק המנורה היה מדליק בימין כיון
שהיא עבודה וצריכה ימין, והר"ן כתב (בפרק במה מדליקין) דהטעם שאסור להשתמש
לאורה, כיון שעל הנס הנעשה במנורה תקנוה עשאוה כמנורה, וא"כ נימא נמי
לענין זה להדליק בימין דווקא, ומסיים שעם כל זה נראה מה דאיתמר איתמר ואין
למדין מזה גם לענין ימין.

ט

להחליף הפתילות והשמן בכל לילה

איתא במדרש שכל טוב (פרשת בשלח) ואין מדליקין נרות חנוכה בפתילה ישנה, כגון
שהדליקה בה בלילה אחר וכבתה, וכ"כ המאירי (שבת דף כ"א ע"א) "חידוש הפתילות
בכל לילה אינו מן הדין אלא דרך הידור ומדמיון נרות של מקדש", וכ"כ הכל בו (ריש
סי' מ"ד) וכ"ה בדרכי משה (בסי' תרע"ג סק"ו), ובספר בית הלוי (עה"ת בהל' חנוכה עמוד ע"ו) העלה
דלפי שיטות אלו יש להקפיד גם כן להחליף השמן המותר.

י

להדליק רוב היוצא מן הפתילה

נפסק בשו"ע או"ח (סי' רס"ד סעיף ח') לגבי המדליק נרות שבת, דצריך שידליק רוב מה
שיוצא מהפתילה, ובלבוש (שם) מבאר הדבר וז"ל: כדי שידליק ויהא הלהב עולה

יפה מיד שיסלק ידו, כמו שהי' הענין בהדלקת המנורה, עכ"ל. ובביאור הלכה (סי' תרע"ג ד"ה הדלקה עושה מצוה) משו"ת מהר"י ברונא (סי' ל"ט) דלא יסלק ידו עד שידליק רוב הפתילה היוצא מן השמן, וכן כתב בבן איש חי (שנה שניה פ' נח סעיף ט"ו).

יא

להדליק בכל ח' לילות במקום אחד

הגאון מקאפיש ז"ל בספרו משנת יעקב (סי' תרע"ב אות ג') העלה חידוש לדינא דנכון להדליק בכל ח' לילות בחנוכה המנורה במקום אחד ולא ישנה מבית לבית, ואפילו בבית אחד לא ישנה ממקום למקום, רק ידליק כל ח' לילות במקום אחד דייקא. והטעם, כיון דהדלקת נר חנוכה היא זכר למנורה שהדליקו במקדש, ובמקדש הדליקו כל שמונה לילות במקום אחד, על כן גם כעת נכון לעשות כן להדליק במקום אחד.

והביא ביאורו של מרן החתם סופר (דרשות חת"ס, חנוכה תקב"ץ דף ס"ז). מה שנאמר בנוסח על הנסים 'והדליקו נרות בחצרות קדשך', דכיון שהיה ההיכל מלא גללים לא הדליקו הנרות בפנים אלא הדליקו אז חוץ להיכל, אין קושיא מזה, כיון דעכ"פ כל ח' ימים אלו הדליקו במקום אחד, ומה שמבואר ברמב"ם (פ"ט מהל' ביאת מקדש ה"ז) דאם היטב הכהן את הנרות והוציאן לחוץ יכול זר להדליק את המנורה, אבל לכתחלה לא עשו כן בשום פעם להדליק בחוץ רק בפנים במקום אחד, על כן נכון גם כעת להדליק נרות חנוכה רק במקום אחד.

וסימוכין לזה הביא מספר אורחות חיים (ספינקא, סי' תרס"ב) דהביא שם מספר יפה ללב, ששמע מפה קדוש א' בשם המקובלים שצריך להזהר לילך לבית הכנסת זה שעשה הקפות יום א' של סוכות לילך שם כל שבעת הימים, והוסיף שם דאולי היינו טעמא דכיון שזהו זכר למקדש שהיו מקיפים במקום אחד במקדש כל ז', עכשיו נמי טוב ליזהר בכך שיקיף כל ז' במקום אחד עיי"ש.

יב

ליתן מקודם הפתילה ואח"כ השמן

במשנת יעקב (סי' תרע"ג אות א') העלה דין חדש בהדלקת נר חנוכה, ליתן מקודם הפתילה ואחר כך השמן, ויסוד דבריו בנוי על דברי הגמ' 'יומא (כד:) דבסידור

המנורה נתנו מקודם הפתילה ואח"כ נתנו השמן, וכ"ה ברמב"ם (הל' תמידין ומוספין פ"ג הי"ב), לכן גם בנרות חנוכה נכון לעשות כמו שהיה במנורה.

יג

למה אין מדליקין בין הערבים

מ"ר רבינו זי"ע בדברי יואל (לחנוכה ח"ה דף צ"ג) העיר בענין זמן הדלקת נר חנוכה בכל לילה דומיא דמנורה בבית במקדש, דלפי דברי הר"ן (בפרק במה מדליקין) דהטעם דאסור להשתמש לאורה דכיון שעל הנס שנעשה במנורה תיקנוה עשאוה דוגמת המנורה שאין משתמשין בה, א"כ לכאורה הי' צריכים להדליק נרות חנוכה בין הערבים כמו שהי' בבית המקדש, והגם דשרגא בטיהרא מאי מהני, מ"מ הלא בלא"ה קיי"ל דאסור להשתמש לאורה. אמנם הטעם מובן בפשוט, משום דבנר חנוכה התקינו חכמים לעשות פרסומי ניסא, ופירסום הנס צריך להיות מינכר ונראה לעינים, ולגבי אור היום אין הנרות ניכרות כלל ואין היכר ופירסום לנס.

יד

נוסח הברכה להדליק נר חנוכה

הראב"ד (הל' ברכות פי"א הט"ו) מקשה למה מברכין "על מקרא מגילה" ולא בלמ"ד "לקרות מגילה", ומבאר דהיא משום דהיא מ"ע של דבריהם לפיכך מברכין בעל, אבל לפי"ז מקשה למה בנר חנוכה מברכין להדליק בלמ"ד, ומתרץ "דמפני שזו הברכה הוקבעה מתחילה על הנרות בבית המקדש ששם היא מצות הדלקה מן התורה, לפיכך עשאוה לנר חנוכה כשל תורה".

ט"ו

טעם להניח המנורה בתוך י' טפחים

הובא בשולחן ערוך או"ח סי' תרע"א (סע' ו') דנר חנוכה מצוה להניחו למטה מעשרה טפחים, ומקור הדברים היא מהגמ' מס' שבת (דף כ"א:) אמר רבינא נר חנוכה מצוה להניחה למטה מ' טפחים, והרשב"א והרא"ה (שם) תמהו על זה מנ"ל לרבינא דמצוה היא למטה מ' טפחים דווקא, ובסדר היום (הובא באליה רבה שם) כתב דמצוה שיהא המנורה למעלה מ' טפחים עד י"ח טפחים כמנורה, ובס' ערך שי (הל' חנוכה סי' תרע"א סע' ו') נותן טעם לשבח למה מדליקין דווקא בתוך עשרה, דהא מבואר בגמ'

מנחות (דף כ"ט.) דהמנורה גבוהה י"ח טפחים, ושלוש מעלות הי' לפני המנורה ושם עמד המדליק. עיי"ש, והמעלות שבמקדש מבואר במס' מדות, דהיה חצי אמה גובהה ואמה היא בת ששה טפחים, נמצא מרגלי המדליק הויא המנורה ט' טפחים, ולהב המנורה תוך י' טפחים, ולכן ס"ל לרבינא דמצוה להניחו בתוך י' טפחים.

ט"ז

הידור דשמן שומשמי

ואסיים בדבר נפלא, דכתב המג"א (סי' תרע"ב סק"ג) דודאי בנר של שמן אין הידור מצוה בין רב למעט, היינו שאין הידור יותר אם נותן שמן הרבה, ורק בנר שעוה יש הידור בגדול, ובס' נזירות שמשון (שם) תמה על המג"א מהא דאיתא בגמ' שבת (כ"ג.) אמר אביי מריש הוה מהדר מר אמשחא דשומשמי, אמר האי משך נהורי' טפי וכו'. וכן תמה בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא תנינא ח"ד סי' קנ"ה), ובס' מאורות נתן (סי' ל"ה) הביא בשם הגרי"ז מבריסק זצ"ל דמדוע הוצרך להדר אשמן דשומשמי, והרי היה יכול להדליק בכל השמנים אלא שיוסיף שמן יותר מכשיעור, ותירץ שכיון שהנס חנוכה הי' שמעט שמן דלק הרבה, א"כ יש הידור בשמן שומשמי שבשמן מועט דולק לזמן ארוך, והוי דומיא דנס חנוכה ודפח"ח.